

Katarzyna PUKOWIEC, Sławomir PYTEL

Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi
Sosnowiec, Polska
e-mail: slawomir.pytel@us.edu.pl; kasiapukowiec@poczta.onet.pl

TYOLOGIA I WALORYZACJA MAŁYCH FORM ARCHITEKTURY SAKRALNEJ W KRAJOBRAZIE ZIEMI WODZISŁAWSKIEJ

TYOLOGY AND VALORIZATION OF THE SMALL SACRED ARCHITECTURE OBJECTS IN THE LANDSCAPE OF THE WODZISŁAW AREA

Słowa kluczowe: Architektura sakralna, waloryzacja, zabytki sakralne
Key words: Church architecture, indexation, religious monuments

Streszczenie

Religijność to cecha charakteryzująca ludność Górnego Śląska. Jej odzwierciedleniem jest stan i liczba zabytków sakralnych. Przeprowadzone badania objęły 107 obiektów małej architektury sakralnej, poprzez którą autorzy rozumieją: rzeźby świętych, krzyże pokutne, krzyże przydrożne, kapliczki przydrożne murowane, kaplice drewniane oraz kolumny maryjne. Celem pracy jest stworzenie typologii i waloryzacji miejsc występowania zabytków sakralnych na obszarze ziemi wodzisławskiej. Autorzy przypisali obiektom punkty według odpowiednio dobranych kryteriów, co pozwoliło na stworzenie mapy waloryzacyjnej. Najwyższe wartości punktowe prezentują miejscowości, w których występują duże ośrodki kultu religijnego. Największe natężenie zabytków sakralnych zauważalne jest w centrum Wodzisławia Śląskiego oraz w Pszowie, mieście do którego zmierzają liczne pielgrzymki. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne stanowią nieodłączny element krajobrazu ziemi wodzisławskiej. Stoją w każdej miejscowości przy drogach, wśród pól uprawnych, przy kościołach, szpitalach, cmentarzach. Niosą treści o przeszłości regionu i są symbolem religijności jego mieszkańców.

Abstract

Religiousness is a characteristic feature of people from Upper Silesia. This is reflected by the condition and number of sacred monuments. Research that was carried out, covered 107 objects of small sacred architecture, which, in authors understanding include: sculptures of saints, conciliation crosses, roadside crosses, stone roadside chapels, wooden chapels and Marian columns. The aim of this article is to create typology and valorization of places in Wodzislaw area where such monuments occur. The authors awarded points to sacred monuments according to a set criteria, which allowed to create a valorization map. The highest amount of points present places that are centres of religious cult. The biggest intensity of sacral monuments occurrence is noticed in the center of Wodzisław Śląski and in Pszów - the city which attracts many pilgrimages. Chapels, sculptures and roadside crosses are inseparable elements of Wodzislaw area landscape. There are plenty of them in every town, near roads, in fields, next to churches, hospitals and graveyards. They carry a message about the past of the region and they symbolize the religiousness of its people.

WPROWADZENIE

Pomimo trudnej historii regionu, rewolucji przemysłowej i napływu ludności spoza obszaru, na Górnym Śląsku nigdy nie było antyklerykalizmu, a religia i tradycje kościelne zawsze były mocno zakorzenione. Religijność i przywiązanie do Kościoła są cechami charakterystycznymi ludności Górnego Śląska, a wyrazem tego jest stan, liczba i dbałość o zabytki sakralne (Szołtysek, 2005).

Na obszarze ziemi wodzisławskiej znajduje się kilkaset obiektów małej architektury sakralnej (Porwoł, 2005). W badaniach uwzględniono 107 spośród nich, wyróżniających się wiekiem, stylem oraz genezą powstania. Część obiektów sięga odległych czasów średniowiecza, inne są wotami wdzięczności lub po prostu wyrazami pobożności mieszkańców regionu. Wielość i różnorodność obiektów sakralnych zmusza do wykonania typologii i waloryzacji. Małe formy architektury sakralnej przypisano do odpowiednich grup, zgodnie z ich genezą, a później zwaloryzowano wg przyjętych kryteriów. Poprzez małe formy architektury sakralnej autorzy rozumieją: rzeźby świętych, krzyże pokutne, krzyże przydrożne, kapliczki przydrożne murowane, kaplice drewniane oraz kolumny maryjne.

Celem pracy jest stworzenie typologii i waloryzacji miejsc występowania małych form architektury na obszarze ziemi wodzisławskiej.

OBSZAR BADAŃ

Ziemia wodzisławska zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym J. Kondrackiego (2009) położona jest w obszarze granicznym między makroregionami Wyżyny Śląskiej (mezoregion – Płaskowyż Rybnicki), Niziny Śląskiej (Kotlina Raciborska) i Kotliny Ostrawskiej (Wysoczyzna Kończycka). Obszar ziemi wodzisławskiej rozumiany jest umownie jako powiat wodzisławski w jego granicach administracyjnych i zajmuje powierzchnię 286,9 km². Morfologicznie w części południowej i zachodniej leży w dolinach Odry i Olzy wraz z ich dopływami i w obrębie pagórkowatych i falistych terenów Wzgórz Rybnickich na północy. Pod względem administracyjnym znajduje się w południowo-zachodniej części województwa śląskiego i stanowi powiat ziemski, składający się z czterech gmin miejskich (Wodzisław Śląski, Pszów, Radlin i Rydułtowy) i pięciu gmin wiejskich (Lubomia, Gorzyce, Godów, Mszana i Marklowice). Ziemia wodzisławska leży w obrębie Górnego Śląska rozumianego jako region kulturowy, historyczny, geograficzny i przemysłowy (www.powiatwodzislawski.pl). W południowej i zachodniej części ziemi wodzisławskiej występują krajobrazy dolin rzecznych, a ich wyraźnym elementem są pola uprawne. Wzdłuż ścieżek i miedz znajdują się wolnostojące figury, krzyże lub kapliczki. W pozostałej części badanego obszaru przeważają tereny pagórkowate, z gęstą zabudową mieszkaniową, usługową, przemysłową i rozbudowaną siecią komunikacyjną. Elementy sacrum stanowią część tej zabudowy, znajdując się przy głównych ciągach ulic, w przydomowych ogrodach na terenie prywatnych posesji, przy budynkach użyteczności publicznej, na rynkach, placach kościelnych, cmentarzach.

W czasie świąt kościelnych (zwłaszcza Bożego Ciała) kapliczki, krzyże przydrożne i figury zdobione są kolorowymi wstążkami i kwiatami. W okresie Wszystkich Świętych i w rocznice wydarzeń w miejscach zbrodni, wypadków lub przy krzyżach powstańców palone są znicze. Dekorowanie małych form architektury sakralnej wyraża pamięć o dawnych wydarzeniach, świadczy o żywym kultu i religijności mieszkańców ziemi wodzisławskiej.

MAŁE FORMY ARCHITEKTURY SAKRALNEJ

Ze względu na architekturę wśród małych form sakralnych wyróżniamy kamienne krzyże pokutne, krzyże przydrożne, tzw. Boże Męki, kapliczki domkowe, szafkowe i słupowe oraz wolnostojące figury świętych i kolumny maryjne.

Elementem charakterystycznym ziemi wodzisławskiej jest obecność krzyży pokutnych. Na ziemiach polskich zachowało się około 600 takich krzyży, z czego ponad 500 na Śląsku. Obszar zwartego występowania tych zabytków na południowym wschodzie znajduje się w granicach byłego województwa katowickiego i bielskiego (Szczęsny, 1993). Zwyczaj stawiania kamiennych krzyży dotarł z zachodu Europy, a ich wystawianie miało charakter ekspiacji za winy. Czasem nazywane były też krzyżami pojednania. Datowane są na okres średniowiecza (Małecki, 2000). Wykonywano je najczęściej z miejscowego materiału, w przypadku ziemi wodzisławskiej – z piaskowca. Na krzyżach zazwyczaj wykute są narzędzia zbrodni (topory, miecze, kusze, noże, sztylety).

Liczną formą obiektów sakralnych są przydrożne krzyże kamienne wykute z piaskowca popularnie zwane Bożymi Mękami. Składają się z cokołu z płaskorzeźbą Matki Boskiej Bolesnej oraz krucyfiksu z figurą Chrystusa. Na cokole znajduje się tablica z nazwiskiem fundatora, datą powstania i krótką modlitwą. Obok krzyży kamiennych spotkać można drewniane lub gipsowe, z metalowymi wizerunkami Chrystusa, a także drewniane (Porwoł, 2005).

Kapliczki przydrożne na obszarze ziemi wodzisławskiej są powszechnymi obiektami. W XVIII w. popularne stały się wiejskie kapliczki typu domkowego (Kornecki, 1993). Z biegiem lat idea wznoszenia kapliczek i krzyży przechodziła w sferę prywatności, stając się publicznym dowodem pobożności fundatorów. Budowano je w każdej miejscowości, na skrzyżowaniach dróg, wśród pól i przy głównych drogach. Najstarsze obiekty tego typu pochodzą z II połowy XVIII w. Ze względu na budulec zaliczane są do zabytków architektury drewnianej. Na Górnym Śląsku znajduje się jedno z największych w Polsce skupisko kościołów i kaplic drewnianych, będących materialną pozostałością dawnego budownictwa polskiego. Badania tych zabytków przyczyniły się do rozszerzenia wiedzy architektonicznej, ale także stanowią źródło informacji na temat dziejów Śląska (Matuszczak, 1960). Najwięcej kapliczek powstało w II połowie XIX w. oraz na początku wieku XX. Budowano wówczas kaplice domkowe z kamienia lub cegły oraz kaplice słupowe. Często do kapliczek przenoszono wyposażenie z miejscowych kościołów. Najczęstszą formą wyrażania

uczuć religijnych było tworzenie kapliczek szafkowych, które zawierały figury Matki Boskiej lub świętych i wieszane były na drzewach (Kornecki, 1993).

W okresie baroku rozpowszechniły się kamienne rzeźby świętych, usytuowane na zdobionych cokółach. Przeważnie były to przedstawienia św. Jana Nepomucena, ustawiane pośród pól i nad rzekami przy brodach i mostach. Wynika to z popularności kultu św. Jana Nepomucena w obszarach nawiedzanych przez powodzie (jest patronem chroniącym przed powodzią). Na obszarze ziemi wodzisławskiej kult ten jest wyrażany przede wszystkim poprzez liczne obiekty poświęcone temu świętemu. Spośród innych przedstawień świętych znaleźć można nieliczne figurki św. Floriana (głównie na budynkach Ochotniczych Straży Pożarnych) lub św. Barbary (na terenie kopalń węgla kamiennego). Ostatnią wyróżnioną formą architektoniczną są kolumny maryjne. Wykonane głównie z piaskowca, składają się z trzech części: cokołu, postumentu z rodzicami Maryi oraz szczytu z figurą Matki Boskiej (Porwoł, 2005).

TYPOLOGIA I WALORYZACJA

Typologii dokonano uwzględniając genezę obiektów sakralnych. Wyróżniono 6 typów obiektów: pokutne, dziękczynne (wotywny), ochronne, pamiątki wydarzeń historycznych, pamiątki w miejscach zbrodni oraz dowody pobożności mieszkańców. Każdy zbadany obiekt posiada jasny motyw powstania, który pozwolił na przyporządkowanie do jednego z wyróżnionych typów (tab. 1). Zazwyczaj kapliczki i krzyże mają charakter prywatnego kultu, dewocji lub są fundacjami wotywnymi, ale na uwagę zasługują krzyże pokutne i obiekty ku czci św. Jana Nepomucena, mające chronić miejscową ludność przed powodzią.

Pierwszym typem są obiekty o charakterze pokutnym, które powstały w celu odkupienia win za popełnione czyny. Średniowieczne prawo stanowiło, że każdy dopuszczający się zbrodni oprócz kaucji pieniężnej, publicznych przeprosin musiał w dowód swojego czynu wystawić krzyż pokutny (Małecki, 2000). Przestępca w geście skruchy za popełnioną zbrodnię był zobowiązany samodzielnie wykonać kamienny krzyż, wyrycić na nim narzędzie zbrodni i zanieść na miejsce pochówku ofiary (Szczęsny, 1993). Na terenie powiatu wodzisławskiego znajduje się 11 krzyży pokutnych, przeważnie wykonanych z piaskowca, w formie krzyża łacińskiego, czasami z widocznymi deformacjami (fot. 1). Wyjątkowym krzyżem jest dwuramienny, kamienny krzyż, nazywany krzyżem bożogrobców w Rydułtowach. Według danych zawartych w rejestrze zabytków jego powstanie określa się na XVII w. Jest jednym z czterech tego typu krzyży w Europie, przy czym pozostałe trzy znajdują się w Niemczech. Większość krzyży pokutnych badanego obszaru wpisana została do rejestru zabytków.

Drugą grupą obiektów sakralnych są krzyże i kapliczki o charakterze wotywnym. Wystawiane były zazwyczaj przez prywatnych fundatorów jako podziękowanie. Głównym motywem dziękczynnym był szczęśliwy powrót do domu z I i II wojny światowej lub powrót do zdrowia. Inaczej było w przypadku kaplicy wotywny,

którą ufundowali mieszkańcy Gorzyc, gdy podczas wielkiej suszy spod krzyża stojącego na pagórku wytrysnęło źródło (Porwoł, 2005).

Najlicniejszą grupą obiektów są te poświęcone św. Janowi Nepomucenowi. Ze względu na położenie w dolinach rzek Odry i Olzy oraz sąsiedztwa Moraw, gdzie kult tego świętego jest szczególnie widoczny, również na obszarze ziemi wodziszawskiej znajdują się kaplice, figury a także obrazy pod jego wezwaniem. Na terenie powiatu wodziszawskiego w sumie znajduje się 40 obiektów zabytkowych poświęconych św. Janowi (Porwoł, 2002). Pochodzenie zabytków i ich wartość artystyczna są różne, a ich twórcy i daty powstania czasami nieznane, jednakże kult „Nepomuka” jest szeroko rozpowszechniony. Wyobrażenie św. Jana jest zazwyczaj takie samo. Postawa w kontrapoście, w stroju kanonika, z biretem na głowie, jednym palcem zatykający usta, w drugiej ręce trzymający krzyż lub gałązkę palmową (fot. 2). Jednym z najcenniejszych zabytków jest barokowa figura, wpisana do rejestru zabytków i znajdująca się przy kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wodziszawiu Śląskim (fot. 3). Została stworzona na wzór oryginału, stojącego na moście Karola w Pradze. Obecność licznych obiektów sakralnych, poświęconych św. Janowi jest związana z nadrzecznym położeniem obszaru. Święty Jan Nepomucen jest patronem wzywany w niebezpieczeństwie powodzi i nieszczęść związanych z wodą, wobec czego w miejscowościach położonych nad Odrą i jej dopływami, często dotykanych powodzią powstawały zabytki ku jego czci (Porwoł, 2002). Grupę obiektów sakralnych, związanych z jego kultem nazwano „ochronnymi”, gdyż ich zadaniem jest ochrona obszaru przed powodzią.

W przestrzeni sakralnej ziemi wodziszawskiej najbardziej liczną obok zabytków św. Jana grupą są kapliczki i krzyże wystawione jako publiczny wyraz pobożności. Znajdują się na obszarze każdej gminy i są manifestacją religijności i przywiązania do tradycji katolickiej Górnoszlązaków. Powstawały najczęściej w przysiółkach, dzielnicach, z których odległość do kościoła parafialnego była duża. Mieszkańcy fundowali kaplicę lub krzyż, by móc w miejscu swojego zamieszkania gromadzić się na nabożeństwach. Jako że powstały z poczucia potrzeby posiadania obiektu sakralnego blisko swojego domu, można je uznać za symbole pobożności i religijności. Są więc dowodem bogobojności mieszkańców regionu.

Świadectwami wydarzeń historycznych są zabytki głównie w postaci krzyży, wystawiane z okazji różnych rocznic, w miejscu wcześniej istniejących obiektów (kościółów, cmentarzy), jako miejsca pamięci o wydarzeniach lub nieistniejących już budowlach. Wyjątkowym obiektem w tej grupie jest kaplica Matki Boskiej Różańcowej w Bukowie, pochodząca z 1770 r. Posiada konstrukcję drewnianą, zrębową. Tablica obok kaplicy informuje, że przypomina najmniejszy kościółek archaiczny (Thullie, 1965). Kaplica jest reperem do oznaczania wysokości wody podczas powodzi. Po każdej powodzi na tylną ścianę nabija się metalową blachę z datą, zaznaczając stan wody. W ciągu XX w. kaplica zalana była 21 razy, najdotkliwiej w 1997 r., gdy odnotowano ponad 9 m na wodowskazu Odry w Bukowie. Jest nie tylko obiektem przestrzeni sakralnej obszaru, ale też markerem ekstremalnych wydarzeń hydrologicznych (fot. 4).

Wśród małych form architektury sakralnej wyróżnić możemy pamiątki tragicznych wydarzeń publicznych lub prywatnych zbrodni. Jednym z nich jest krzyż nad mogiłą ofiar „marszu śmierci”. Został wystawiony w miejscu pochówku 44 więźniów politycznych, zamordowanych podczas ewakuacji obozu Auschwitz-Birkenau w styczniu 1945 r. Widoczny w krajobrazie wodzisławskiego śródmieścia jest symbolem męczeństwa. Miejszem o podobnym charakterze jest kapliczka III Upadku Chrystusa w Gołkowicach. Powstanie kapliczki wiąże się z istniejącym tu wcześniej masowym grobem szwedzkich oficerów, poległych w wojnie trzydziestoletniej. Po obu stronach kapliczki rosną lipy, według podań zasadzone przez Jana III Sobieskiego podczas marszu pod Wiedeń w 1683 r. Monumentalnych rozmiarów drzewa i stylowa kapliczka pomiędzy nimi to święte miejsce mieszkańców miejscowości. Położenie w otoczeniu starych i często pomnikowych drzew nadaje im specyficznego charakteru miejsca kultu i kontemplacji (Sanocka-Bury, 2002).

Tab. 1. Liczba obiektów wg typów w gminach pow. wodzisławskiego
Tab. 1. Number of objects by types in communes of Wodzislaw powiat

Gminy Communes	Typy Types	Pokutne <i>Penitential</i>	Wotywnie <i>In thanks</i>	Publiczny wyraz po- bożności <i>Public expression of religiosity</i>	Pamiętki wydarzeń historycznych <i>Reminders of historic events</i>	Ochronne przed powodzią <i>Before flood protective</i>	Upamiętnienie miejsz zbrodni <i>Commerating place crime</i>
Wodzisław Śl.		4	4	7	5	11	2
Pszów		-	-	5	2	2	-
Radlin		-	-	3	-	1	-
Rydułtowy		2	-	1	-	3	-
Lubomia		1	1	1	2	6	-
Gorzyce		3	3	10	-	3	-
Godów		1	-	7	-	4	2
Mszana		-	-	3	-	5	-
Marklowice		-	-	3	-	-	-

Lokalizację małych form architektury sakralnej z uwzględnieniem wyróżnionych typów: wotywnie, pokutne, ochronne przed powodzią, w miejscach zbrodni, będące publicznym wyrazem pobożności lub upamiętniające wydarzenia historyczne przedstawiono na rycinie 1.

Kryteria przyznawania punktów poszczególnym obiektom umieszczono w tabeli 2. Przypisanie obiektom punktów według podanych kryteriów pozwoliło na stworzenie mapy waloryzacyjnej (ryc. 2). Wartości graniczne przedziałów zależą od ilości maksymalnej i minimalnej punktów w siatce waloryzacyjnej.

Fot. 1. Krzyże pokutne w Wodzisławiu Śląskim (po lewej).

Photo 1. Expiation crosses in Wodzisław Śląski (on the left).

Fot. 2. Figura św. Jana Nepomucena w kapliczce przydrożnej w Skrzyszowie (po prawej).

Photo 2. Sculpture of St. John Nepomucen in roadside chapel in Skrzyszów (on the right).

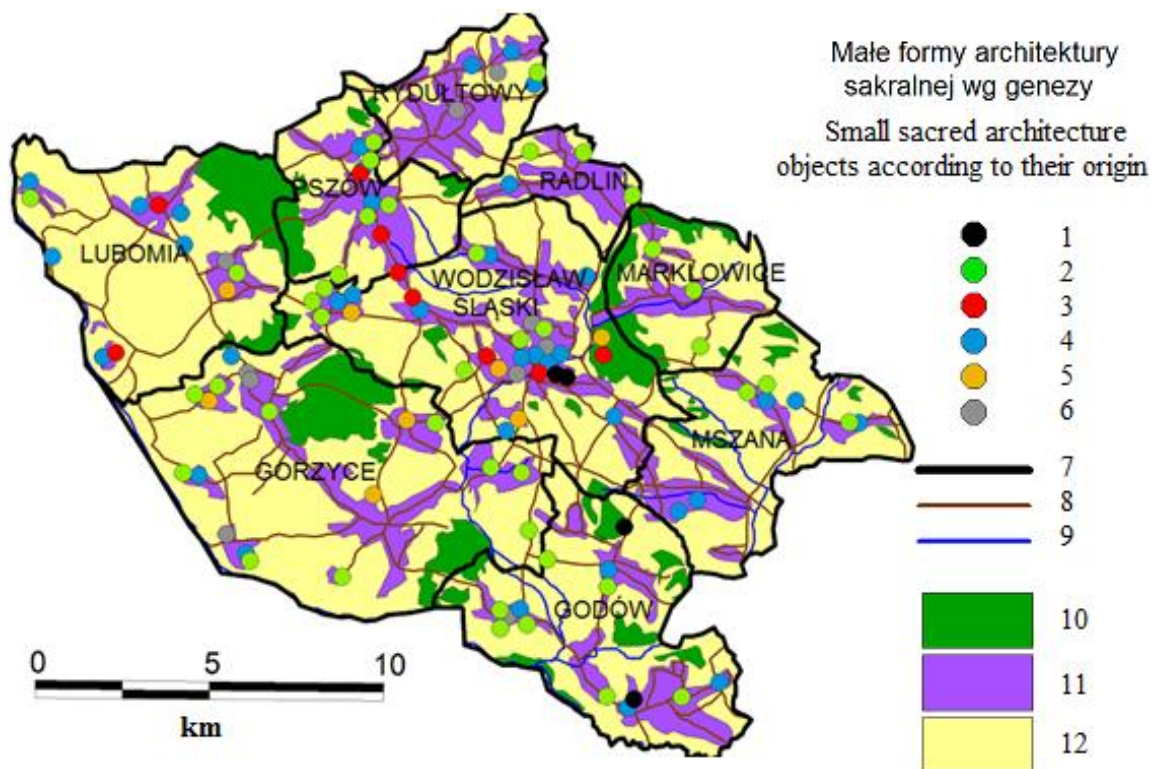
Fot. 3. Figura św. Jana Nepomucena w Wodzisławiu Śląskim na wzór figury z mostu Karola w Pradze.

Photo 3. Sculpture of St. John Nepomucen in Wodzisław Śląski following example of the sculpture from the Charles Bridge in Prague.

Fot. 4. Kaplica Matki Boskiej Różańcowej w Bukowie z XVIII w. – reper do wyznaczania stanu wód w czasie powodzi.

Photo 4. Chapel of The Lady of the Rosary in Buków from XVIII century – Point for estimating level of water during floods.

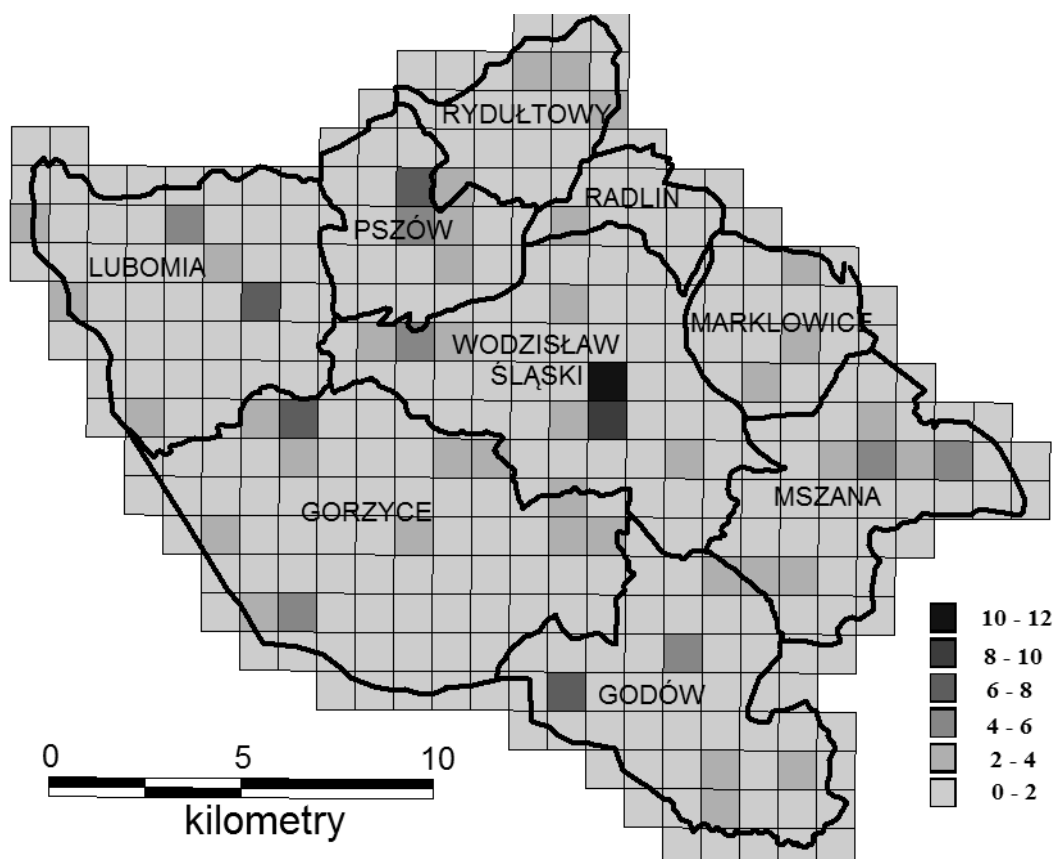
Ryc. 1. Typologia obiektów małej architektury sakralnej na obszarze pow. wodzisławskiego:

1 – miejsca zbrodni, 2 – publiczny wyraz pobożności, 3 – pamiątki wydarzeń historycznych,
 4 – ochronne przed powodzią, 5 – wotywnie, 6 – pokutne, 7 – granice gmin, 8 – drogi główne,
 9 – rzeki, 10 – lasy, 11 – obszary zabudowane, 12 – obszar badań.

Fig. 1. Typology of small sacred architecture in Wodzisław powiat:

1 – crime places, 2 – public expression of religiousness, 3 – reminders of historic events,
 4 – before flood protective, 5 – in thanks, 6 – penitential, 7 – border of communes,
 8 – main roads, 9 – rivers, 10 – forests, 11 – built over areas, 12 – terrain of research.

Najwyższe wartości punktów według przyjętej skali bonitacyjnej prezentują miejscowości, w których występują duże ośrodki kultu religijnego. Największe natężenie zjawiska występowania zabytków sakralnych zauważalne jest w centrum Wodzisławia Śląskiego oraz w Pszowie, mieście do którego zbiegają liczne pielgrzymki. Na terenie miasta znajdują się figury św. Jana Nepomucena. Wartości punktów od 2 do 10 w południowej i zachodniej części ziemi wodzisławskiej związane są z występowaniem figur św. Jana Nepomucena w dolinach rzek Odry i Olzy.

Ryc. 2. Waloryzacja obiektów małej architektury sakralnej na obszarze pow. Wodzisławskiego.

Fig. 2. Valorization of small sacred objects in Wodzislaw powiat.

Tab. 2. Kryterium przyznawania punktów obiektom sakralnym

Tab. 2. Criterion for evaluation of sacred objects

Ranga <i>Rank</i>	Kryterium <i>Criterion</i>	Liczba obiektów w danym typie <i>Number of objects in each type</i>
3	Obiekty wpisane do rejestru zabytków lub wyjątkowe w skali międzynarodowej, drewniane kaplice	15
2	Zabytki sakralne nie wpisane do rejestru, powstałe przed XX w., miejsca modlitw, będące cechą charakterystyczną Górnego Śląska (kaplice i figury św. Jana Nepomucena), obiekty posiadające wysokie walory architektoniczne, krzyże pokutne, kaplice i krzyże związane z wydarzeniami historycznymi	64
1	Pozostałe obiekty sakralne nie wpisane do rejestru i pochodzące z XX w. oraz nowsze, kaplice, krzyże przydrożne	28

WNIOSKI

Niniejsze badania typologiczne mogą być przyczynkiem do rozważań na temat historii obszaru. Każdy typologizowany obiekt posiada motyw powstania, będący nośnikiem informacji o wydarzeniach historycznych (wojny światowe, powstania śląskie, miejsca kaźni hitlerowskiej), zjawiskach zachodzących na badanym obszarze (powodzie), a także dowodem dojrzałości kulturowej obszaru (najstarsze obiekty pochodzą z okresu wczesnego średniowiecza). W tak charakterystycznym elemencie krajobrazu, jakim są kapliczki i krzyże przydrożne zawarta jest treść i symbolika krajobrazu. Treść pojawia się tam, gdzie mamy do czynienia ze zjawiskami odmiennymi, pobudzającymi umysł i wyobraźnię, oddziałującymi na ludzką psychikę (Dąbrowska-Budziło, 2001). Z kolei symboliczność krajobrazu może odnosić się do miejsca, idei, religii, kultury. Przejawia się obecnością w krajobrazie różnego rodzaju symboli, funkcjonujących w świadomości ludzi, nawet gdy nie znają miejsc z autopcji (Dąbrowska-Budziło, 2002).

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne stanowią nieodłączny element krajobrazu ziemi wodzisławskiej. Stoją w każdej miejscowości przy drogach, wśród pól uprawnych, przy kościołach, szpitalach, cmentarzach. Budowano je u wejścia do miast i wsi jako wyraz pobożności, w miejscach bitew, ważnych wydarzeń historycznych, dramatów mieszkańców. Niosą treść o przeszłości regionu i są symbolem religijności jego mieszkańców. W pobliżu kilkusetletnich krzyży przydrożnych, wotywnych kapliczek i monumentalnych figur świętych sadzono dorodne drzewa, które dzisiaj wraz z nimi tworzą swoiste sacrum w krajobrazie ziemi wodzisławskiej.

LITERATURA

- Dąbrowska-Budziło K., 2001: Wartości niematerialne krajobrazu kulturowego. Krajobraz kulturowy – idee, problemy, wyzwania. Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Oddział Katowicki Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Sosnowiec: 24-29.
- Dąbrowska-Budziło K., 2002: Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie. Treść i krajobraz – określenie pojęć. Zeszyty naukowe. Architektura nr 46. Politechnika Krakowska, Kraków: 63-69.
- Kondracki J., 2009: Geografia regionalna Polski. Wyd. III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kornecki M., 1993: Sztuka sakralna. Zarząd Jurajskich Parków Krajobrazowych, Kraków.
- Małecki M., 2000: Krzyże Pokutne na Ziemi Wodzisławskiej i Pszczyńskiej. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- Matuszczak J., 1960: Stan badań nad sakralnym budownictwem drewnianym na Górnym Śląsku. Biuletyn 18. Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Porwoł P., 2002: Tropem figur św. Jana Nepomucena. Muzeum w Wodzisławiu Śląskim, Wodzisław Śląski.

- Porwoł P., 2005: Małe formy architektury sakralnej. Kapliczki – figury – krzyże. Muzeum w Wodzisławiu Śląskim, Wodzisław Śląski.
- Sanocka-Bury M., 2002: Zabytkowe kościoły drewniane w krajobrazie Górnego Śląska. Problemu ochrony i kształtowania krajobrazu Górnego Śląska na tle doświadczeń z innych regionów Polski. Wydział Nauk o Ziemi UŚ. Komisja Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Sosnowiec: 87-95.
- Szczęsny K. i inni, 1993: Średniowieczne krzyże pokutne i komemoratywne na Górnym Śląsku [w:] O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich. Wydawnictwo Oddziału Górnośląskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Katowice: 41-49.
- Szołtysek M., 2005: Górny Śląsk. Przewodnik po regionie. Wydawnictwo Pascal, Bielsko-Biała.
- Thullie Cz., 1965: Zabytki architektoniczne Ziemi Śląskiej na tle rozwoju architektury w Polsce. Wydawnictwo Śląsk, Katowice.

